

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Кафедра обліку і аудиту

6-7.1
06.04.2020р.

**ЗВІТ
ПРО ПРОХОДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

Захарова Дмитра Миколайовича

Місце практики: кафедра обліку і аудиту

Термін проходження практики: 23.03-05.04.2020 р.

Відповідальний за практику

к.е.н. Хоменко Г.Ю.

Житомир
2020 р.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Розділ 1. Наукова складова.....	6
3. Розділ 2. Педагогічна складова.....	41
4. Висновки.....	55
5. Список використаної літератури.....	57

ВСТУП

Соціальний капітал є необхідною складовою для створення конкурентоспроможності економіки. Розвиток перестав залежати від наявності лише матеріальних ресурсів та кваліфікованих кадрів, сьогодні важливішими є нематеріальні факторів: знання, інновації, інституційне середовище, а також рівень соціального капіталу: довіра, соціальні норми, соціальна мережа.

Освіта є одним з головних джерел формування соціального капіталу. Вона не лише створює висококваліфіковані кадри для ринку праці, але і утворює неформальні соціальні зв'язки. Вивчення зв'язку соціального капіталу та освіти починається від початку виникнення даного поняття.

Проходження фахівцями ступеня доктора філософії освітньо-наукової практики орієнтується на отримання основних результатів науково-дослідної роботи.

Предметом науково-дослідної практики є поглиблення навичок самостійної наукової роботи, розширення наукового світогляду студентів, дослідження проблем практики та вміння пов'язувати їх з обраним теоретичним напрямком дослідження, визначати структуру та логіку майбутньої дисертації.

Метою науково-педагогічної практики є набуття фахівцями ступеня доктора філософії досвіду самостійної науково-педагогічної роботи та опрацювання методики її проведення, поглиблення теоретичних знань в сфері економічних відносин, підбір матеріалу для написання кандидатської дисертації, формування вмінь і навичок опрацювання наукових та інформаційних джерел.

Для досягнення поставленої мети були поставлені та вирішені наступні завдання:

– ознайомитись зі структурою, науковою проблематикою та результатами наукової роботи академічних і галузевих закладів освіти та їх провідних фахівців щодо обраного напрямку досліджень;

– вивчення теоретичних класичних джерел за обраною науковою проблемою відповідно до наукової проблеми дослідження, що розв’язується у дисертації;

– визначення стану розробки питань обраної наукової проблеми у вітчизняній та іноземній літературі;

– визначення структури та основних завдань дисертації;

– оволодіння методикою обробки та аналізу статистичних даних.

– розвинути професійні уміння педагогічної діяльності фахівця ступеня доктора філософії через залучення його до виконання різних форм навчально-виховної роботи у ЗВО.

– сформулювати готовність фахівця ступеня доктора філософії до здійснення соціально-виховної роботи зі студентами та студентськими групами.

Оскільки науково-педагогічна практика є індивідуальною, основним базовим об’єктом науково-педагогічної практики була випускова кафедра обліку і аудиту факультету обліку та фінансів та наукові бібліотеки.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВА СКЛАДОВА

Відмінною рисою сучасного світового економічного розвитку є формування в розвинених країнах постіндустріального суспільства, заснованого на інноваційному виробництві. Даний факт принципово змінює як положення і роль людини у економіці, так і саму структуру економіку. Постіндустріальний світ характеризується рядом принципово нових обставин. Одним з найважливіших факторів господарського прогресу стає формування та накопичення соціального капіталу, який знаходить свої прояви зокрема через інтелектуальні, творчі та комунікативні здібності.

Потенціал і процеси економічної мережі в постіндустріальній економіці безпосередньо залежать від соціального капіталу як на макро-, так і на мікрорівнях. Цілеспрямована діяльність направлена на його формування і розвиток дозволяє використовувати соціальний капітал в напрямку підвищення ефективності та конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і всієї економічної системи.

У сучасній економіці вартість і потенціал розвитку бізнесу в значній мірі генеруються нематеріальним капіталом, який характеризується унікальністю і складністю відтворення, що і впливає на його здатність генерувати надприбуток.

Нематеріальні активи забезпечують підприємству домінуючі конкурентні позиції, в той час як матеріальні активи втрачають свою значимість. Саме тому, структура активів підприємства змінюється, стаючи все більш віртуальною, ідеї заміщають фізичну складову, тому і корисність традиційних підходів щодо управління підприємством та його діяльністю знижується.

Для успішної роботи підприємства в умовах зростання значущості інтелектуальної складової бізнесу все в більшій мірі потрібні нематеріальні ресурси, і не лише такі, як технології та секрети виробництва, а й

корпоративна культура, репутація в суспільстві, налагоджені та стійкі зв'язки з постачальниками. Такого роду нематеріальні цінності поєднуються в єдиному понятті *соціальний капітал*, який об'єднує мережевий, клієнтський, партнерський, інші види капіталу і стає суттєвим фактором створення вартості. В умовах гібридної війни потреба підприємства у формуванні та накопиченні соціального капіталу значно зростає. Це пояснюється тим, що *соціальний капітал* виникає в результаті стійких ділових взаємовідносин зі стейкхолдерами і обумовлює перехід від управління виробництвом до управління взаємовідносинами.

Популярність даного поняття пов'язана з тим, що воно має високу цінність в якості одного з ключових чинників економічного розвитку підприємства, а також як концепт для пояснення причин економічного прогресу [8].

Таким чином, питання аналізу соціального капіталу та його відображення в обліку та звітності набувають особливого значення.

Відповідно до Міжнародного стандарту інтегрованої звітності [29], *соціальний капітал* – це інститути і відносини в рамках спільнот і між ними, а також між групами заінтересованих сторін і іншими групами, і здатність ділитися інформацією для підвищення індивідуального і колективного добробуту.

Загалом, *соціальний капітал* – це репутація підприємства в очах стейкхолдерів; це соціальні зв'язки, що є ресурсом для отримання вигід, які сприяють створенню вартості та сталому розвитку, а одним з трьох ключових елементів соціального капіталу є довіра, тобто виправдані очікування стейкхолдерів.

Процес аналізу соціального капіталу потребує оцінки факторів формування і руйнування довіри до підприємства, стійких зв'язків підприємства з контрагентами, стабільність персоналу, репутацію підприємства в бізнес-співтоваристві, в тому числі у постачальників, покупців, конкурентів, кредиторів, акціонерів, суспільстві в цілому, а також

суб'єктів, здатних створити репутацію і сформувати довіру до підприємства, таких як засоби масової інформації, аналітики, співробітники, інвестиційні банки, рейтингові агентства, адвокати, аудитори, громадські активісти.

Соціальний капітал групи, підприємства і суспільства в цілому формується на основі певних цінностей, які є основою системи соціального взаємодії, соціокультурним регулятором вищого системного рівня, ніж інші компоненти соціального капіталу. Всі компоненти соціального капіталу можуть відтворюватися тільки на основі громадських, групових і підприємницьких цінностей. У підприємства механізмом відтворення соціального капіталу є корпоративна культура, що включає систему цінностей, норм і правил поведінки і зокрема норми і правила довіри і взаємної допомоги. Корпоративна культура виступає в якості підстави соціальної та економічної кооперації, внутрішньоорганізаційних і позаорганізаційних об'єднуючих процесів, особливо в умовах гібридної війни.

Соціальний капітал може бути зовнішнім і внутрішнім, оскільки він формується у взаємодії як з зовнішнім середовищем (покупці, постачальники, кредитори, інвестори, суспільство), так і з внутрішнім (акціонери, працівники, менеджмент), причому, внутрішній капітал має суттєвий вплив на зовнішній. Так, від акціонерів та менеджменту залежить в значній мірі корпоративна культура, яка і формує довіру зовнішніх стейкхолдерів до підприємства, його продукції і діяльності загалом. Тому аналіз соціального капіталу являє собою процес поетапної оцінки рівня довіри стейкхолдерів, а звітність в якій представлена інформація про соціальний капітал має містити інформацію про інструменти управління та засоби його накопичення.

Для розгляду соціального капіталу, на початковому етапі потрібно сформувати вихідну інформацію, яка включає дані про ключових стейкхолдерів підприємства, їх взаємини з підприємством, витрати на формування соціального капіталу, фактори формування та руйнування

довіри до підприємства з боку зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів (суб'єктів формування капіталу).

Формування лояльності контрагентів відбувається за рахунок витрат на рекламу, розширення клієнтської бази, підтримки високої якості продукції (підвищення споживчої цінності пропозиції), високих стандартів обслуговування, зниження цін.

Соціальний капітал у відносинах з постачальниками – це довіра ринкових контрагентів, яка зменшує ступінь невизначеності і ризикованості в діяльності підприємства, дозволяє оптимізувати витрати і підвищувати якість продукції.

Такий *соціальний капітал* реалізується в тому випадку, якщо вони знаходять взаєморозуміння, яке трансформується в ринкову взаємовигідну взаємодію. В умовах гібридної війни така взаємодія є надзвичайно потрібною як для економіки, так і для суспільства. Стратегічні взаємини можуть будуватися в різних формах – маркетингових угодах, союзах, спільній діяльності. Успішність цих взаємин залежить від багатьох факторів, серед яких: вміння співпрацювати для досягнення спільних цілей, виконання обіцянок, відкритість і гнучкість, врахування інтересів партнерів, вміння будувати довгострокові прогнози. Взаємодія підприємств в рамках професійних об'єднань, галузевих асоціацій та спілок дозволяє їм покращувати бізнес-середовище і підвищувати інвестиційну привабливість галузі. Такі форми співпраці дозволяють уникнути наслідків жорсткої конкуренції у вигляді цінових воєн і недобросовісної конкуренції, що є базовою умовою для ефективного подолання ризиків в умовах гібридної війни. Однак, така співпраця не повинна сприяти реалізації антиконкурентних стратегій і ухиленню від антимонопольного регулювання.

Українські підприємства не враховують *соціальний капітал* в якості об'єкта інвестицій, але розвивають окремі його елементи в контексті впровадження концепції сталого розвитку. Так, нефінансова та інтегрована звітність найпрозоріших підприємств не містить інформацію про формування

соціального капіталу. Однак, фактично кожне підприємство займається благодійністю, волонтерством, турботою про працівників та соціальною роботою з громадою.

Розглядаючи формування соціального капіталу на мікрорівні, та беручи до уваги структурні елементи індексу Prosperity Index [15], можна зробити висновок, що саме благодійність, волонтерство, робота з громадою та турбота про працівників є необхідними факторами розвитку соціального капіталу. Для здійснення оцінки соціального капіталу на мета-, макро- та мезорівнях, потрібно орієнтуватись на такі показники як рівень довіри, кількість соціальних груп в суспільстві. Попри відносність даного показника, він має важливе значення для формування соціально-економічної політики та оцінки ступеня розвитку суспільства.

Соціальний капітал потрібно розглядати та представляти в якості обмеженого реального або потенційного ресурсу мережевої соціальної взаємодії, який має здатність до відтворення, колективного накопичення і конвертації в інші форми капіталу. Ресурсний аспект двоїстої природи соціального капіталу містить певну специфіку, яка характеризується тим, що: по-перше, індивідуальне накопичення соціального капіталу неможливе (тільки використання), оскільки він є наслідком колективних дій і колективного накопичення; по-друге отримання вигоди від інвестицій в *соціальний капітал* підприємства (або суспільства) є лише ймовірним результатом впливу на систему соціальної взаємодії. *Соціальний капітал* володіє ліквідністю, але вона виражається в опосередкованому вигляді, наприклад у вигляді мінімізації трансакційних витрат або зменшення часу на пошук необхідної інформації; по-третє *соціальний капітал* являє собою наслідок комунікації і співпраці підприємств, він максимізує колективну вигоду, за допомогою збільшення ймовірності внутрішнього і зовнішнього інвестування у власне відтворення і розвиток; по-четверте, *соціальний капітал* здатний конвертуватися в інші форми капіталу, так само як і інші форми капіталу.

Отже, *соціальний капітал* є суттєвим фактором економічного розвитку підприємства. Зокрема, його позитивний вплив особливо важливий в умовах гібридної війни, задля зменшення можливих зовнішніх та внутрішніх загроз.

Попри значну увагу, яка приділяється дослідженню соціального капіталу, проблема визначення факторів, що здійснюють вплив на *соціальний капітал* залишається невирішеною. Для оцінки соціального капіталу, потрібно застосовувати інтегральний показник, що враховував би його специфічність. Рейтинг добробуту країн світу, який складається Legatum Institute пропонує свій кількісний вимір – індекс соціального капіталу, який є одним з елементів рейтингу Prosperity Index. Індекс складається з 10 елементів: благодійність, допомога при вирішенні проблем, допомога незнайомцю, неофіційна допомога, можливість знайти друга, повага, довіра до місцевої влади, право голосу, волонтерство, явка виборців (скоригована за рівнем демократичності). Однак, дані елементи направлені на оцінку соціального капіталу на макрорівні, тобто на рівні держави.

На нашу думку, важливішою є проблема відображення соціального капіталу на мікрорівні – рівні підприємства. Серед великої кількості форм капіталу, соціальний має найбільше ознак суспільного ресурсу, адже на його основі формується мережа соціальних зв'язків, що використовується для передачі інформації, економії ресурсів, посилення довіри, формування індивідуальної репутації і перетворення її в конкурентну перевагу підприємства. *Соціальний капітал* позитивно впливає на мобілізацію ресурсів для реалізації проектів, поширення достовірної інформації між економічними суб'єктами, взаємне навчання правилам поведінки як на ринку так і в суспільстві. В умовах гібридної війни переваги, які отримує підприємство в результаті накопичення соціального капіталу набуває особливо важливого значення, враховуючи те, що зростає рівень як зовнішніх, так і внутрішніх загроз розвитку та ведення діяльності.

Підприємство потрібно розглядати як соціальну систему, оскільки саме воно як окремий суб'єкт розпоряджається ресурсами так, що в результаті

утворюється прибуток. Підвищення рівня соціального капіталу надає низку конкурентних переваг, утримання і розвиток яких не потребує значних матеріальних витрат, як оновлення матеріально-ресурсної бази чи розробка нової лінії продукції, що важливо для умов гібридної війни, де присутній вищий рівень обмеженості ресурсів. Досконалим прикладом розвитку соціального капіталу є підприємства скандинавських країн. Їх феномен полягає в особливому зв'язку між мотивацією до успіху, доступом громадян до різних соціальних можливостей, а також своєрідною культурою, яка базується на цінностях, які не мають відношення до фінансово-економічного благополуччя (музика, література, живопис).

Проблема відображення та оцінки соціального капіталу підприємств є актуальною та потребує методичного вдосконалення, оскільки в сучасних умовах розвитку економіки, нематеріальні фактори набувають все більшого значення.

Нові вимоги Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» зобов'язують підприємства до публікації «Звіту про управління» з метою доповнення річної фінансової звітності інформацією, яка має допомогти користувачам отримати достовірні дані про результати діяльності, перспективи розвитку, основні ризики, досягнення задекларованих цілей та стратегічні плани. Об'єднання фінансових та нефінансової інформації характерне для інтегрованої звітності, яка відносно нещодавно з'явилася в світовій практиці звітування. В статті проаналізовано як зміни законодавства здатні вирішити проблемні аспекти, що існують в українській практиці звітування, а також визначено проблеми, які можуть виникнути у підприємств в ході публікації нової звітності. Визначено, що для підвищення якості «Звіту з управління» необхідно керуватись західними практиками на що вказує проведений порівняльний аналіз нефінансових звітів українських та світових компаній. При підготовці звіту для підприємства важливо визначитись з його формою, оскільки саме форма впливає на розширення кола користувачів, підвищення їх лояльності та закріпленню позитивної

репутації на ринку. Світові тренди розвитку звітності вказують на те, що інтегрована звітність набуває широкої популярності, оскільки саме вона достовірно розкриває інформацію про створення вартості в контексті шести видів капіталів, зокрема соціального. В свою чергу розподіл звітності на фінансову та нефінансову перестають бути актуальним, оскільки такий спосіб звітування недостатньо доступний, об'єктивний та не здатний задовольнити інформаційні потреби всіх стейкхолдерів. Таким чином, «Звіт з управління» здатний позитивно вплинути на якість звітів, які публікують українські підприємства та сприяти розвитку інтегрованого звітування.

В Україні підготовка нефінансових звітів все ще лишається прерогативою великих національних компаній і представництв міжнародних корпорацій. Тим не менше спостерігається позитивна динаміка. Особливо важливим є те, що в 2016 році звіт з використанням стандартів GRI почали застосовувати великі державні підприємства (зокрема, Укренерго). Згідно прогнозів, наступні роки стануть більш прогресивними завдяки росту заінтересованості як з боку українського суспільства та працівників підприємства, так і з боку інвесторів та кредиторів.

Трансформація світової економіки та економічні кризи, які сталися за останні кілька років, спонукають до створення нової моделі ведення господарської діяльності та представлення інформації з метою підвищення прозорості бізнесу та доступності інформації. Нефінансова звітність представляє собою коротке відображення того, як стратегія, управління, результати і перспективи підприємства в контексті зовнішнього середовища ведуть до створення вартості в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Говорячи про останні дослідження теми нефінансової та інтегрованої звітності, в контексті бухгалтерського обліку, спостерігається зростання кількості публікацій. Зокрема варто звернути увагу на працю Oyadomari J.C.T., Duque B., Nisiyama E.K., Dultra-De-Lima R.G. De, Mendonça Neto O.R. [12] в якій проведено аналіз впливу якості нефінансової звітності на сприйняття менеджментом інформації та прийняття управлінських рішень.

Схоже дослідження було проведено Klinphanich Wanpen [10], де визначався вплив звіту про корпоративне управління на ефективність рішень, що приймається незалежною радою директорів. Також варто виділити таких авторів, як Jaffar, Azleen Shabrina Mohd, Selamat, Zarehan [9], оскільки праці даних вчених присвячені проблемам інтегрованої звітності, зокрема її впливу на підвищення прозорості, рівня довіри та створення вартості.

Особливо важливими для розвитку нефінансового звітування в Україні мають стати нові вимоги закону «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», в яких йдеться про обов'язкове складання «Звіту про управління» за підсумками 2018 року. Дана норма наблизила вимоги українського законодавства до нормативних актів стосовно звітування підприємств, які притаманні міжнародним, зокрема тим, які використовуються країнами ЄС відповідно до Директиви 2013/34/ЄС [23].

Звіт про управління – це нова форма звітування, в якій підприємство розкриває інформацію про нефінансові показники діяльності, концепцію створення вартості та перспективи розвитку в напрямку обраної стратегії, а також окремою важливою частиною звіту є визначення ризиків, які загрожують досягненню поставлених цілей.

Базуючись на досвіді європейських компаній, які керуються Директивами, що бралися за основу для вдосконалення вітчизняного законодавства, в ході складання звітів про управління сформовано порівняльну таблицю звітів та інформації, яка в ній розкривається.

Таблиця 1. Види нефінансових звітів, регламентованих Директивами ЄС

Назва звіту	Суб'єкт подання звітності	Інформація, що розкривається
Management Report (Звіт про управління)	Малі*, середні**, великі підприємства	Показники ліквідності, ефективності, аналіз діяльності. Бізнес-модель, перспективи розвитку, джерела створення вартості, характеристика ризиків.

Non-financial statement (Нефінансовий звіт)	Підприємства, які становлять суспільний інтерес (кількість працюючих 500 чоловік)	Екологічна, соціальна, антикорупційна політика, охорона праці, бізнес-модель, ключові нефінансові показники діяльності.
Corporate governance statement (Звіт про корпоративне управління)	Підприємства, акції яких котируються на регульованих ринках ЄС	Кодекс корпоративного управління, політика впровадження вимог кодексу.

* - можуть бути звільнені

** - можуть бути звільнені від нефінансової частини

Ресурс: авторська розробка

Провівши аналіз вимог до інформації, яка має розкриватись в «Звіті про управління» можна дійти висновку, що даний Звіт схожий до інтегрованої звітності чи ESG-звітності (звітність зі сталого розвитку). Варто зазначити, що чітко регламентована форма Звіту відсутня, і підприємство має самостійно визначити зміст, форму і структуру, але Мінфін затвердив Методичні рекомендації зі складання звіту про управління. Дані методичні рекомендації визначають напрями, за якими доцільно розкривати інформацію у звіті з метою співставності інформації на різних рівнях, а саме: 1) організаційна структура та опис діяльності підприємства; 2) результати діяльності; 3) ліквідність та зобов'язання; 4) екологічні аспекти; 5) соціальні аспекти та кадрова політика; 6) ризики; 7) дослідження та інновації; 8) фінансові інвестиції; 9) перспективи розвитку; 10) корпоративне управління (для підприємств-емітентів цінних паперів, які допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію) (Методичні рекомендації зі складання звіту про управління, р. 2 п. 2). При цьому додатково підприємство може розкривати іншу інформацію, яку вважає за доцільне.

Великим підприємствам рекомендується включати у звіт про управління нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема на навколишнє середовище, довкілля, соціальні питання, у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, а саме: стислий опис моделі діяльності підприємства; опис політики, яку

проводить підприємство, щодо зазначених питань; результат такої політики; основні ризики, пов'язані із зазначеними питаннями, що стосуються діяльності підприємства, у тому числі (якщо доречно) ділові відносини, продукція або послуги, які можуть спричинити негативні наслідки у цих сферах, та яким чином підприємство здійснює управління цими ризиками; основні нефінансові показники, що характеризують діяльність підприємства (Методичні рекомендації зі складання звіту про управління, р. 2 п. 4).

Звіт з управління має свої переваги насамперед тим, що містить інформацію, яка безпосередньо стосується впливу підприємства на життя суспільства та значення суспільства для підприємства. Саме через це інформація про турботу навколишнього середовища, благодійну діяльність, умови праці, відносини з іншими підприємствами та громадськими організаціями стає не менш важливою ніж фінансовий результат та темпи росту прибутку. Загалом показник прибутку втрачає свою актуальність, оскільки він жодним чином не може відобразити як підприємство створює вартість та які інструменти для цього використовує.

Ефективність нефінансових звітів доводиться тим, що підприємства, які їх публікують отримують реальні конкурентні переваги на ринку, підвищують свою капіталізацію, а головне зростає рівень довіри до таких підприємств серед стейкхолдерів.

Рівень нефінансового звітування в Україні перебуває на низькому рівні, лише декілька підприємств їх формують, інші складають виключно звіти зі сталого розвитку, або взагалі не застосовують таку практику. Для оцінки стану нефінансового звітування в Україні, визначення ключових недоліків і проблем, а головне, пропозицій щодо вдосконалення, пропонуємо співставити найкращі практики звітування [7] та практики нефінансових звітів українських підприємств.

Нефінансова звітність покликана чітко та доступно презентувати свою модель створення вартості підприємства та шляхи її створення. Таким чином,

ми аналізуємо основні структурні елементи нефінансового звіту, які дають змогу аналізувати та оцінювати діяльність більшості підприємств.

Метою інтегрованої звітності є підвищення згуртованості та ефективності корпоративної звітності. Вона заохочує компанії створювати більшу цінність, визначаючи фактори, які мають суттєвий вплив на її діяльність [9].

Нефінансова звітність перебуває в сфері інтересів аудиторів, інвесторів, кредиторів, регуляторів та менеджерів [4]. Підприємство має взаємодіяти із зацікавленими сторонами щодо розробки стратегії розвитку та управління своєю діяльністю. Успішна участь залежить насамперед від розуміння того, хто має бути і є зацікавленою стороною, і яка його роль у діяльності підприємства [31].

В таблиці 2 наведено елементи нефінансової звітності, які розкриті найкращими українськими підприємствами за 2017 р.

Таблиця 2. Елементи нефінансової звітності українських підприємств

Підприємство	Інформація, яка розкривається в звітності													Σ
	Інформація про компанію	Структура управління	Бізнес модель	Ризики та можливості на ринку	Огляд ефективності корпоративного управління	Охорона здоров'я та безпека персоналу	Ключові стейкхолдери	Взаємовідносини зі стейкхолдерами	Роль підприємства на ринку та в суспільстві	Турбота про навколишнє середовище	Сталий розвиток	Джерела створення та збереження вартості	Стратегія розвитку та цілі	
ПрАТ «Миронівський хлібопродукт»	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	+	9
ТОВ «Нова пошта»	+	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+	-	+	7
ТОВ «ДТЕК»	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	10
ТОВ «Метінвест холдинг»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
НАЕК «Енергоатом»	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	11
ТОВ «Група 1+1 Медіа»	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	+	9

ПАТ «Концерн Галнафтогаз»	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	10
ПАТ «ПУМБ»	+	-	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	8
ТОВ «Агротехсоюз»	+	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+	-	+	7
ПАТ «Оболонь» (2015 р.)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	12

Ресурс: авторська розробка

На рис. 1 зображено елементи інтегрованої звітності підприємств з рейтингу Ernst & Young [7]. За даним рейтингом було обрано 10 найкращих інтегрованих звітів компаній, акції яких котируються на біржі Йоханнесбурга. Головною особливістю всіх звітів є те, що компанії представляють інформацію про *створення вартості* в контексті шести видів капіталів, якими володіє, а саме: фінансовий, виробничий, людський, інтелектуальний, природний, соціальний (соціально-реляційний).

Таким чином саме нефінансовий звіт дає змогу відобразити всі джерела створення вартості, оскільки показники виробничого, людського, інтелектуального, природного та фінансового капіталів так чи інакше присутні в фінансовій звітності, натомість *соціальний капітал*, який за впливом на створення вартості підприємства та бренду станом на сьогодні не можна применшувати.

Нефінансова звітність важлива для відображення соціального капіталу. Насамперед вона здатна відобразити політику підприємства зі взаємодії зі стейкхолдерами, що в результаті призводить до росту довіри як елемента соціального капіталу.

Підприємство	Соціальний капітал						Виробничий капітал		Людський капітал		Інтелектуальний капітал		Природний капітал		Фінансовий капітал	
	Інформація про компанію	Структура управління	Бізнес модель	Ризики та можливості на ринку	Огляд ефективності корпоративного управління	Охорона здоров'я та безпека персоналу	Ключові стейкхолдери	Взаємовідносини зі стейкхолдерами	Роль підприємства на ринку та в суспільстві	Турбота про навколишнє середовище	Сталий розвиток	Джерела створення та збереження вартості	Стратегія розвитку та цілі	Σ		
Nedbank Group Ltd	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13		
Redefine Properties Ltd	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	11		
Kumba Iron Ore Ltd	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	12		
Sasol Ltd	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	11		
Vodacom Group Ltd	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13		
Oceana Group Ltd	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	12		
Impala Platinum Holdings Ltd	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	12		
Standard Bank Group Ltd	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13		
Truworths International Ltd	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	11		
Barclays Africa Group Ltd	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	11		

Рис. 1. Елементи інтегрованої звітності найкращих підприємств з рейтингу Ernst & Young
Ресурс: авторська розробка

Правильне представлення нефінансового звіту надає для підприємства ряд переваг:

Покращення репутації та підвищення інвестиційної привабливості.
Рейтинги якості корпоративної звітності враховують наявність інформації не лише про фінансово-економічні результати діяльності, але і про інші аспекти

діяльності, зокрема про турботу навколишнього середовища та екологічну політику, охорону праці, а головне про формування та ефективність соціального капіталу.

Підвищення конкурентоздатності. Підвищення відкритості внаслідок представлення інформації про якість продукції, матеріалів, що використовуються підвищує конкурентоздатність підприємства як виробника, а розкриття інформації про умови та охорону праці, навчання персоналу виокремлює підприємство як привабливого роботодавця. Так, підвищення рівня лояльності споживачів після представлення нефінансового звіту про результати діяльності спостерігають приблизно 30% компаній, а лояльність безпосередньо працівників біля 35%.

Підвищення рівня корпоративного управління. В дослідженні, яке провела британська компанія «Black Sun» спільно з Міжнародною комісією з інтегрованої звітності [3], зазначено, що в результаті необхідності розкриття інформації не лише про фінансові показники діяльності підвищується рівень усвідомленості керівництва стосовно внутрішньої роботи бізнесу. Такий же вплив спостерігається у випадках, коли підприємство спирається на практики інших компаній в частині вирішення корпоративних проблем, які підтвердили свою ефективність. З цим погоджується 88% компаній, які брали участь в дослідженні. Також спираючись на результати дослідження варто говорити про мінімізацію асиметричності інформації.

Підвищення фінансових показників. Інформаційна відкритість, яка є наслідком регулярного представлення нефінансових звітів, позитивно впливає на інформаційну відкритість, на підвищення вартості та показники ліквідності, насамперед через значне зростання лояльності ключових стейкхолдерів.

Однак, попри ряд переваг, необхідно окреслювати і проблемні аспекти впровадження нефінансової звітності, зокрема «Звіту про управління».

Для України першочерговою проблемою є непопулярність нефінансових звітів, як наслідок кількість звітів є незначною, відповідно і

якість порівняно з світовими практиками нефінансового звітування є низькою. На нашу думку, нові вимоги Закону здатні почати вирішувати дану проблему, оскільки поширення практики розкривати не лише фінансово-економічні показники: по-перше, повинно підвищити якість звітування, по-друге, популяризувати нефінансову звітність як один з елементів формування соціального капіталу, через підвищення рівня прозорості.

Наступною проблемою є багатоваріантність нефінансової звітності. До змін законодавства, підприємства практикували представлення результатів діяльності в екологічних, соціальних, звітах зі сталого розвитку, а також інтегрованих звітах. Однак, соціальні та екологічні звіти направлені виключно на групи окремих зацікавлених сторін і містять обмежену кількість вузькоспеціалізованих показників про провадження тієї чи іншої політики. В Методичних рекомендаціях зі «Звіту про управління» наведено обов'язковий перелік напрямів за якими має розкриватися інформація. Зазначено які саме дані підприємство має описати за кожним напрямом. Але, даний перелік напрямів не є вичерпним. Важливо щоб підприємство, яке має додаткову інформацію, яка не належить до обов'язкового переліку з Методичних рекомендацій, розкривало її в додаткових розділах.

Для вітчизняних підприємств однією з головних проблем, яка пов'язана зі складанням «Звіту про управління» є відсутність вимог щодо інформації, яка має розкриватись у звіті. В законі відсутні вимоги та пояснення відносно структури, змісту та формату Звіту. Даний звіт орієнтований на те, що підприємство самостійно має вирішити яку інформацію необхідно розкривати. Однак, орієнтуючись на Директиву 2013/34/ЄС (2013) та Директиву 2014/95/ЄС (2014), які і є основною підставою для зміни Закону, можна окреслити чіткі орієнтири стосовно наповнюваності Звіту з управління.

Попередньо для нефінансової звітності не існувало вимог стосовно строків та періодичності подачі. Як наслідок, не завжди підприємства здійснювали їх публікацію періодично. До того ж якщо звіт охоплює значний

проміжок часу, то інформація, що розкривається могла мати недостатній рівень актуальності для заінтересованих осіб. Нові зміни законодавства передбачають подачу нефінансового звіту разом з річною фінансовою звітністю. Системність в подачі нефінансової звітності усуне проблему недостатнього рівня актуальності та об'єктивності такого звітування.

Важливою проблемою, яка стосується нефінансової звітності в Україні є її низька якість. Насамперед це неповне розкриття та/або неточність в відображенні інформації. В звітах багатьох підприємств зустрічаються досить абстрактні постановки проблем, які потрібно вирішити на шляху до сталого розвитку. В інших звітах повністю відсутній аналіз завдань, що були поставлені в минулих періодах, а також інформація про результати їх вирішення. В деяких випадках, підприємства публікують звіт який взагалі не розкриває проблемні аспекти діяльності, можливі ризики та негативну інформацію про результати діяльності. Така форма подачі має прямий вплив на підвищення асиметрії інформації, а звіт набуває рекламного змісту. Але ситуація складається таким чином, що заінтересовані сторони постійно підвищують рівень вимог стосовно прозорості діяльності підприємств та об'єктивного розкриття інформації. Наприклад, транснаціональна британська нафтогазова компанія «BP» в своєму звіті не розкрила інформації про аварію в Мексиканському заливі (обсяги нафти, які були втрачені, шкода навколишньому середовищу, витрати на утилізацію наслідків аварії), внаслідок чого довіра до компанії різко зменшилась, а репутація була суттєво втрачена.

Іншою проблемою при складанні звіту є вибір обсягу інформації, що розкривається. Одні підприємства включають інформацію про сталий розвиток в якості одного розділу річного звіту обсягом 5-15 сторінок, що є недостатнім для розкриття всіх показників діяльності, які необхідні для задоволення потреб користувачів. Інші – намагаються розкрити в нефінансових звітах максимально можливий обсяг даних про результати в окремих напрямках (соціальной, екологічній, економічній), що часто

загромаджує звіт інформацією, яка в більшості випадків не суттєва для стейкхолдерів, збільшує об'єми звіту та заважає його сприйняттю та пошуку потрібної інформації. Тому, за основу потрібно брати як Методичні рекомендації, так і практичний приклад звіту, що складений кваліфікованими експертами, але не застосовувати його шаблонно, а сконцентруватися на тих аспектах, які будуть значимими для ключових стейкхолдерів конкретного підприємства.

Для нефінансової звітності важлива взаємодія з заінтересованими сторонами як в процесі формування нефінансової звітності для розкриття найбільш важливих і пріоритетних тем, так і після публікації інформації для виявлення проблемних аспектів в звіті та пропозицій щодо їх усунення.

В ході розвитку нефінансової звітності виникає проблема визначення достовірності даних, що публікуються. Верифікація «Звіту про управління» та його аудиторська перевірка залишається невизначеним питанням. Згідно вимог закону, нефінансова звітність підлягає аудіюванню, але державні органи та аудиторська палата не надали рекомендацій чи роз'яснень з питань аудиту «Звіту про управління».

Таким чином, «Звіт з управління» повинен відіграти важливу роль для підвищення рівня інформаційної відкритості. Зміни в законодавстві стосовно нефінансової звітності позитивно вплинуть на якість звітування, зменшення бар'єрів у сприйнятті інформації про діяльність підприємств для максимально широкого кола заінтересованих осіб. Для підприємств, формування нефінансової звітності матиме позитивний вплив на вирішення проблеми асиметрії інформації.

Нові зміни в законодавстві вирішують ряд проблемних питань, які насамперед стосуються якості, доступності та прозорості звітності, з метою підвищення рівня довіри до підприємств, оскільки саме довіра є одним з основних елементів соціального капіталу. Зокрема, «Звіт з управління» є важливим кроком до впровадження українськими підприємствами практики інтегрованого звітування.

В результаті зростання уваги до нефінансової звітності не тільки з боку держави, інвестора та регулюючих органів, але й громадських організацій, працівників, суспільства українські підприємства вийдуть на якісно новий рівень представлення інформації та впроваджувати світові стандарти звітування.

Стійка партнерська взаємодія важливий елемент в значенні формування соціальних мереж. Партнерська взаємодія в умовах гібридної війни має вагомий вплив на стабілізацію економіки та сприяє росту інвестиційної привабливості. Такі мережі характеризуються об'єднаннями підприємств, що переслідують спільні цілі та працюють над вирішенням спільних проблем, але при цьому не обов'язково мають спільні види діяльності чи належать до однієї галузі.

Взаємодія підприємства з контрагентами є базовою умовою для створення та існування мережі. Мережеві структури є новою організаційною формою взаємодії підприємств в сучасних умовах розвитку економіки. Мережеві підприємства створюються навколо бізнес-проектів, які стали результатом взаємодії між структурними елементами різних фірм, вимагали створення між ними мережі на час даного бізнес-проекту та кожного разу здійснювали реконфігурацію своїх мереж для реалізації кожного окремого проекту.

Підприємства, які об'єднані мережею не втрачають своєї незалежності, але саме мережа розширює кордони взаємодії. Соціальна мережа є однією з трьох складових соціального капіталу на рівні з довірою та соціальними нормами. Попри дослідження в частині відображення соціального капіталу в бухгалтерському обліку, на сучасному етапі він не кваліфікується в якості об'єкта обліку. Причинами невизнання є невідповідність вимогам як Міжнародних стандартів фінансової звітності так і національних П(С)БО через неможливість достовірного визначення вартості.

Сьогодні, при дослідженні мереж виділяють два підходи: змістовний та структурний. Так, змістовний націлений на аналіз якості відносин між

учасниками мережі: формування довіри, спільних цінностей, норм, ідентичностей. В свою чергу, при структурному підході, мережа розглядається з точки зору її конфігурації, структурних характеристик (розмір мережі, її щільність, централізованість та ін.), тобто через обмін інформацією та можливістю контролю такого обміну.

Проводячи дослідження змістовних аспектів мережевих взаємодій, необхідно враховувати їх особливості. По-перше, розмитість самоідентифікації учасників мережі. Ця проблема пов'язана з характерними для мереж невизначеністю, складністю і постійною зміною складу учасників. Навіть організатори мережі не можуть точно визначити рамки таких спільнот, що пов'язано з багаторівневістю мереж і частим перехресним членством.

Структура ділових мереж постійно змінюється. На склад мережі в значній мірі впливають особисті зв'язки між окремими учасниками, тому разом з одним із членів мережу можуть покинути кілька інших. Однак співтовариство може зберігатися і після того, як мета проекту досягнута, а надалі формуються нові цілі.

По-друге, неоднозначність ролі різного роду мереж у формуванні соціального капіталу. Варто зазначити, що далеко не всі мережі сприяють тому, щоб нові суб'єкти входили до них. Однак тільки таке мережева взаємодія, яка сприяє розвитку (тобто зміцненню довіри, формуванню ідентичностей, забезпеченню доступу до раніше недоступних ресурсів), може розглядатися як значуща для формування і розвитку соціального капіталу.

Stukalo N., Simakhova A. [14] звертають увагу, що у посткризовий період соціальна економіка матиме позитивний вплив на соціальне та економічне зростання України. Соціальна економіка полегшує прискорення процесу виробництва матеріальних та нематеріальних благ, а також певним чином обмежує доступ до традиційно доступних соціальних виплат.

В постіндустріальній економіці актуальне розширення мережевої діяльності між взаємодіючими групами, що засноване на довірі. Віртуальна

економіка виробляє, розподіляє, обмінює і споживає не реальні об'єкти, а їх моделі. Таким чином, створюється особлива область інформаційного проникнення в економіку: електронна торгівля, створення нових бізнес форм, банківська діяльність, реклама, інвестування. Однак, попри динамічний розвиток віртуальної економіки, вона володіє малою часткою покупців, що віддають перевагу мережевій торгівлі.

Під час фінансової кризи 2008-2009 рр. Фірми із високим соціальним капіталом, отримували прибутки від фондових послуг, які на 4-7% вищі, ніж у компаній з низьким соціальним капіталом. Компанії з високим рівнем КСВ також відчували вищу рентабельність, зростання та обсяги продажів на одного працівника відносно фірм із низьким рівнем КСВ. Ці дані свідчать про те, що довіра між фірмою та її зацікавленими сторонами та інвесторами, заснована на інвестиціях у *соціальний капітал*, окупається, коли загальний рівень довіри до корпорацій та ринків різко знижується [11].

Соціальні мережі як структурний елемент соціального капіталу, є засобом отримання доступу до певних, в тому числі і матеріальних, ресурсів. Отже, мережі можуть розглядатися на рівні підприємств і як мета, і як засіб соціальної взаємодії в процесі використання соціального капіталу. Індивідуальні очікування і інтереси учасників мережі на рівні мережевої структури, з одного боку, відтворюють сумарні системні ефекти соціального капіталу спільноти/суспільства, такі як норми і довіра, проте, з іншого боку, участь індивідів у процесі їх відтворення передбачає регуляцію їх очікувань, позицій і інтересів на підставі вже наявних легітимною системи норм і певного рівня довіри.

Ефективне управління набуває особливо важливого значення, оскільки розширюються межі управління, причому мова йде не тільки про управління фізичним і людським капіталом, а й про управління соціальним капіталом. Вже давно підраховано, що 70-80% ціни при продажу фірми становить її репутація.

Соціальний капітал не просто «полегшує» виробничу діяльність. Він стає визначальним, і найголовніше, має набагато більший потенціал в порівнянні з фізичним і інтелектуальним капіталом. Р. Патнем визначав *соціальний капітал* як «зв'язок між індивідами, соціальними мережами та нормами взаємності і довіри, які впливають з них» [13].

Соціальний капітал важливий для людського розвитку, оскільки тісно пов'язаний з економічним зростанням і зміцненням всіх інших форм капіталів. Норми трудової і ділової етики, що виробляються в процесі соціальної взаємодії, сприяють підвищенню продуктивності праці і зниження витрат на здійснення економічної діяльності. Зміцнення соціального капіталу може істотно підвищити ефективність соціально-економічної політики держави та підприємств. Особливого значення таке зміцнення набуває в умовах гібридної війни, коли підвищення рівня довіри в суспільстві та бізнес середовищі, формування стійких соціальних взаємозв'язків між підприємствами стає головним фактором розвитку всіх галузей держави.

У сучасних умовах розвитку національної економіки особливе значення має виробництво власних конкурентоспроможних інноваційних технологій на ринку наукомісткої продукції для забезпечення стратегічної безпеки країни. Для підвищення конкурентоспроможності української економіки доцільно прискорити процеси реструктуризації, що має привести до фінансового оздоровлення українських підприємств і підвищення їх привабливості для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. В якості першого кроку доцільно посилити підтримку підприємств, що динамічно розвиваються за рахунок надання їм податкових пільг, в тому числі по податках на інвестований прибуток. Важливим джерелом альтернативних місць зайнятості для працівників, що вивільняються є малий бізнес. Тому поліпшення середовища для малого підприємництва сприятиме не тільки зростанню ефективності української економіки, але і зниження соціальних витрат структурних перетворень. Зазначені кроки мають позитивно впливати

на формування соціального капіталу на всіх рівнях його дії: міждержавному, державному та, головне на рівні підприємств.

Найважливішими довгостроковими пріоритетами структурних перетворень є посилення спеціалізації промисловості і зростання інноваційної сприйнятливості економіки. При вдосконаленні структури виробництва доцільно орієнтуватися на розвиток експортно орієнтованих капіталоекономних галузей, які використовують вітчизняні ресурси і випускають продукцію високого ступеня переробки. Інноваційна сприйнятливість економіки може бути посилена шляхом забезпечення узгодженої роботи основних елементів – науки, освіти, виробництва. Важлива роль у підвищенні інноваційної активності належить системі освіти. Його реформування дозволить подолати невідповідність кваліфікаційної структури професійних кадрів специфіці сучасних інноваційних систем.

Економічно розвинуті країни послідовно пройшли доіндустріальну і індустріальну стадії і в середині минулого століття вступили в постіндустріальну стадію. У зв'язку з цим перед Україною, як і перед іншими країнами з трансформованою економікою стоїть питання: в якому напрямку трансформуватися – в індустріальному, розвиваючи промисловість і сільське господарство або в постіндустріальному – головний акцент роблячи на розвиток галузей, які формують інтелектуальні здібності людини.

Видається очевидним, що пройти весь шлях індустріального розвитку нам вже не під силу і більш того, це вже не має ніякого сенсу. Можна згадати досвід Японії, ще встигла вскочити в останній вагон індустріального поїзда і яка подарувала світові так зване «японське диво», засноване на закупівлю патентів і випуску більш дешевих і якісних аналогів існуючих товарів. Однак в постіндустріальних галузях така стратегія виявилася зовсім марною. Так, немає серйозного японського програмного продукту, який завоював успіх на світовому рівні.

Успіх Фінляндії та інших скандинавських «тигрів» цілком обумовлений інвестиціями в їх *соціальний капітал*, а також «ефективністю

управління державними видатками», а не запасами надр і їх продажем за кордон. Однак на практиці, в якості головних завдань економічного розвитку України висувається розвиток реального сектора економіки.

У міру того як інформація і знання стають основним, базовим ресурсом сучасної економіки, значно звужується і коло традиційних економічних законів, за допомогою яких вона регулюється. Настає час пошуку нових важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства і, на наш погляд, найважливішими серед них стає *соціальний капітал*.

Особливої актуальності дослідження *соціальний капітал* набуває в сучасній Україні. В українському суспільстві існує дефіцит усталених цінностей, які одразу поділяє велика частка населення, раціональної трудової етики і відповідальності, корпоративної ідентичності та самовіддачі, що стримує формування відносин довіри між роботодавцем і працівником, партнерами по бізнесу. Дефіцит довіри населення до ринкових інститутів виробництва, споживання і розподілу товарів і послуг виступає гальмом соціальних і економічних перетворень українського суспільства. В умовах гібридної війни повільний соціально-економічний розвиток здатен приносити більших витрат ніж будь-які інші зовнішні загрози. У цих умовах необхідність досліджень потенціалу довіри як механізму соціальної інтеграції в окремих організаціях і суспільстві в цілому набуває особливої гостроти.

В Україні до останнього моменту категорії соціальний приділялася вкрай мало уваги. Як окремий предмет вивчення його розглядали І. Жиглей [24], В. Геєць [21], Т. Шаповалова [31].

Сучасним підприємствам, які прагнуть до сталого розвитку вже недостатньо інтелекту, творчих здібностей, високого рівня освіти і всього того, що ми вкладаємо в поняття інтелектуального капіталу. Тепер провідну роль відіграє те, як індивіди, взаємодіють між собою, чи вміють вони працювати в команді, чи можуть довіряти партнерам по бізнесу або будуть змушені проводити дорогі перевірки і створювати системи.

Розвиток підприємств та покращення економічного середовища в умовах гібридної війни неможливо здійснити без технічного переозброєння, інноваційної орієнтації і наукового забезпечення.

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дозволяє в повній мірі оцінити всі переваги автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах різних галузей і масштабів. Незважаючи на те, що кожна компанія по-своєму індивідуальна, для вирішення навіть найскладніших завдань бухгалтерії сьогодні достатньо правильно вибрати необхідне програмне забезпечення. Це обумовлено тим, що з точки зору бізнес-процесів всі підприємства схожі один на одного, і ця подібність дозволяє компаніям-розробникам створювати, по суті, універсальні програмні продукти. Однак, в сучасній економіці часто з'являються нестандартні об'єкти, які мають важливе значення для підприємств і суттєво впливають на їх вартість. Одним з таких об'єктів є *соціальний капітал*. Сьогодні соціальна мережа, довіра і соціальні норми є складовими елементами соціального капіталу, який в свою чергу є важливим джерелом формування додаткової вартості підприємства. Зазначені елементи, які довели свою здатність до генерування додаткових надходжень та іншу цінність, доцільно відображати в системі бухгалтерського обліку і звітності. З огляду на важливе значення соціального капіталу, підприємства розглядають його як об'єкт бухгалтерського обліку та включають в свою звітність. Однак, сучасні системи ведення бухгалтерського обліку не володіють повноцінним функціоналом, для його відображення.

Об'єкти фінансово-господарської діяльності підприємства, які відображаються в бухгалтерському обліку є головним джерелом надання інформації користувачам усіх рівнів для прийняття управлінських рішень. Однак, ефективність і доцільність прийняття рішень, які базуються на первинних даних бухгалтерського обліку, сильно знижується враховуючи обсяги інформації. У бухгалтерських програмах кількість документів, найчастіше, вимірюється тисячами або мільйонами, що унеможливорює

прийняття оперативних рішень. Отже, для вирішення цієї проблеми необхідно систематизувати інформацію, в результаті чого формуються різні звіти.

Поряд з появою нових технологій обробки, аналізу та візуалізації даних і появою інтегрованої звітності, доцільно згадати наступну інновацію – звітність в режимі реального часу. Під звітністю в режимі реального часу розуміється поширення даних підприємства в безперервному режимі, а не в певні періоди часу, як це відбувається зараз. Втім, єдиного підходу до визначення «швидкості» поширення та оприлюднення звітності не створено: існують різні думки щодо необхідності поновлення звітної інформації як щохвилини, так і по годинно. В кожному разі, наближення до реального часу вважається важливим кроком в досягненні потрібної оперативності надання інформації. Особливого значення це набуває в контексті відображення в звітності соціального капіталу.

Існуючий розрив між оперативністю формування управлінської інформації і швидкістю подачі звітності для зацікавлених користувачів породжують питання про мінімізацію такого тимчасового розриву з урахуванням, вимог щодо дотримання комерційної таємниці компанії. Поряд з цим, користувачі корпоративної звітності вимагають швидкого руху потоків інформації і її прозорості.

За даними опитування, проведеним АССА серед 300 інституціональних інвесторів, підтверджується той факт, що компанії, які оприлюднюють звітність в режимі реального часу, сприймаються інвесторами як такі, що більш прозоре корпоративне управління (73% респондентів), зрозумілу корпоративну стратегію і діяльність (71%), здатність залучати інвесторів (70% опитаних). На готовність платити більше за інформацію в режимі реального часу, має зовнішнє підтвердження, погодилися 75% серед опитаних інвесторів [16].

Інновації в обліку та звітності принциповим чином впливають на традиційні облікові процедури, починаючи з їх основ – елементів методу

бухгалтерського обліку, при цьому демонструючи взаємозалежність між собою. Поява численних інформаційних сигналів і видів даних, змінюють підходи до документування господарських об'єктів і їх інвентаризації за допомогою сучасних технологій в бездокументарній і дистанційній формах, що супроводжуються виникненням нових рахунків для відображення цих інформаційних активів і забезпечення підвищення швидкості генерації облікової інформації та звітності.

Очікувані вигоди від впровадження автоматизованої системи обліку можуть бути такі: підвищення ефективності діяльності підприємства; своєчасність прийняття управлінських рішень; ефективне управління кадрами; підвищення ефективності праці робітників; дієвий контроль за боргованістю; контроль за результатами діяльності підприємства і т.д. [20].

На наш погляд, основними пріоритетними напрямками вдосконалення систем автоматизації бухгалтерського обліку є:

1. Оптимізація ведення бухгалтерського обліку.

Оптимізація повинна полягати в тому, що скорочується час обробки даних і мінімізацію дій користувача для отримання необхідного результату. Приклад оптимізації - калькуляція собівартості. Бухгалтерське програмне забезпечення дозволяє за мінімальну кількість операцій і кілька хвилин отримати необхідний результат, в той час коли при ручній технології ведення бухгалтерського обліку тільки на окремі операції потрібно кілька годин.

Спрощення бухгалтерського обліку через діджиталізацію облікової реєстрації господарських операцій, С.М. Лайчук наводить визначення прогресивної форми обліку, на основі впровадження обчислювальної техніки забезпечує своєчасне одержання якісної інформації, необхідної для управління, а також системи показників звітності при мінімальних затратах праці і коштів на ведення обліку [25].

2. Оптимізація кількості інформації без втрати якості і освіти її асиметрії.

Для прийняття управлінських рішень, великий обсяг інформації не завжди корисний. Її надлишок безпосередньо впливає на час обробки, пошук потрібних даних і, відповідно, ускладнює процес прийняття рішень. Обсяг інформації повинен сприяти якісним поліпшенням інформаційної системи обліку.

Аналогічна ситуація, пов'язана з кількістю аналітичних показників, інформація з яких фіксується в системі. Системи надають користувачам величезну кількість ознак для класифікації різних об'єктів обліку. Пошук «золотої середини» в підвищенні ефективності облікових процедур - важливе завдання.

3. Мінімізація помилок при веденні обліку шляхом використання вбудованих алгоритмів автоматизованого контролю даних.

Однією з найбільших проблем в старих методах бухгалтерського обліку є людська помилка. Це також є однією з основних причин автоматизації [1]. Сучасні системи бухгалтерського обліку досить добре виконують функції з автоматизованого контролю. Наприклад, система не дозволить відпустити сировини або матеріалів на виробництво більше, ніж їх в дійсний момент знаходиться на складі. Разом з тим, важливо приділяти увагу розвитку і вдосконаленню алгоритмів. Наприклад, дуже потужне контрольне значення має проведення аналізу грошових потоків непрямим методом, що дозволяє одночасно зв'язати три найважливіші звітні форми - бухгалтерський баланс, звіт про фінансові результати і звіт про рух грошових коштів.

4. Формалізація облікових процедур.

Актуальною проблемою в процесі автоматизації бухгалтерського обліку, є наявність методологічних і методичних проблем, які не дозволені в теорії і методиці самого бухгалтерського обліку. Автоматизований бухгалтерський облік - це наслідок процесів, які спрямовані на полегшення і стандартизацію операцій бухгалтера за рахунок використання сучасних інформаційних технологій.

Автоматизована система повинна поєднувати максимальну гнучкість для кінцевого користувача, широкий функціонал можливостей програми і єдність підходу до процесу формування обліку та звітності, в тому числі інтегрованої.

5. Синхронізація різних інформаційних систем.

Здача звітності через Інтернет, або обмін інформацією, між підприємствами, які використовують різні програмні продукти для ведення обліку, нерідко призводить до виникнення проблемних ситуацій. Взаємодія інформаційних систем, потрібно розглядати як окремий блок проблем.

В рамках даного напрямку вдосконалення необхідно продовжити роботу щодо посилення контролю результатів окремих напрямів обліку в рамках єдиної автоматизованої системи. Важливість даного напрямку також відзначається фахівцями, при цьому особливий акцент робиться на взаємному контролі масивів вхідної інформації для всіх напрямків обліку, в тому числі МСФЗ.

6. Підвищення кваліфікації користувачів інформації

Оскільки взаємодія з сертифікатами безпеки, електронним цифровим підписом вимагає розуміння сучасних інформаційних технологій, виникає об'єктивна потреба в постійному підвищенні навичок працівників по роботі з програмними продуктами за умови появи їх нових версій [27]. У зв'язку з цим завдання розробників - спростувати цей процес і зробити його прозорим. Поряд з цим і самі підприємства повинні раціонально підходити до вибору інформаційних систем автоматизації бухгалтерського обліку. Сьогодні серед розробок в області автоматизації бухгалтерського обліку існують різні ERP-системи. Вибір продукту, як правило, залежить від масштабу підприємства і його фінансових можливостей. У той же час існують міжнародні загальноприйняті стандарти, кожен розробник вкладає свою специфіку в програмний продукт.

Цифрові технології пропонують бухгалтерам сучасні методи автоматизації простих ділянок ведення обліку, а це значить, що в навчальній

програмі бухгалтера повинен з'явитися час на вивчення прикладних бухгалтерських систем або програмних комплексів.

Підприємство майбутнього також може мати команду аналітиків даних, які будуть спеціалізуватися на читанні і розумінні інформації, перш ніж давати її кваліфікованим бухгалтерам і податковим консультантам для розгляду ризиків і можливостей, які виникають [2].

Адекватним рішенням є грамотне проектування і вибір програмного забезпечення на початковому етапі, виходячи з поточних завдань підприємства і його майбутніх потреб. Однак не менш важливо знайти взаєморозуміння і серед самих розробників, дозволило б виробити єдиний стандартизований підхід до ERP-систем, якого, на жаль, в даний час немає.

Для підприємства, яке розвивається рішення проблем автоматизації є однією з першочергових завдань в процесах успішного ведення бухгалтерського обліку задля забезпечення конкурентоздатності на ринку.

Підприємства повинні відповідально підходити до вибору інформаційних систем автоматизації бухгалтерського обліку. Сьогодні серед розробок в області автоматизації бухгалтерського обліку найбільшого поширення набули ERP-системи. Таким чином, вдосконалення систем розкриття інформації підприємствами актуалізує значення ряду інновацій в бухгалтерському обліку і складанні звітності, спрямованих на підвищення прозорості звітності, переформатування враховуючи важливість соціального капіталу на основі сталого розвитку відповідно до запитів стейкхолдерів. Таке реформування насамперед зачіпає основи ведення обліку і складання звітності – елементи методу бухгалтерського обліку, які, трансформуючись під впливом обліково-аналітичних інновацій, що сприяють розвитку якісно нової концепції обліку, звітності, аудиту в умовах сталого розвитку.

Аналіз і узагальнення практики передових країн призводять до висновку про те, що перспективне рішення проблем в цій сфері має здійснюватися в наступних напрямках: (1) здійснення інноваційної

спрямованості інвестицій; (2) доведення до раціонального рівня завантаження існуючих виробничих потужностей; (3) реструктуризація виробництва з метою посилення його інноваційної спрямованості та підвищення здатності впроваджувати інновації; (4) формування підприємницьких мереж; (5) підтримка соціально відповідального бізнесу; (6) інвестиції в R&D програми.

Застосовувані державою інструменти слід розділити на кілька сегментів: пряме державне фінансування певних проектів або підприємств; підтримка зв'язків між державним і приватним сектором в науково-інноваційній сфері (державно-приватні партнерства); фінансування створення виробничо-технологічної інфраструктури; сприяння участі великого бізнесу в процесах комерціалізації результатів наукових досліджень; допомога у формуванні інституту посередників (агентів), сприяння реалізації партнерських програм співробітництва; розвиток зв'язків між учасниками процесу комерціалізації результатів наукових досліджень. Комерціалізація дослідницької діяльності в значній мірі визначається партнерськими зв'язками між учасниками інноваційного процесу – науковими організаціями та вузами.

Протягом останніх років намітилася позитивна тенденція посилення уваги українського бізнесу до підтримки наукових досліджень. Причому розвиваються переважно дві форми фінансування науково-дослідної діяльності: створення власних дослідницьких підрозділів, фінансування науково-дослідних проектів, які виконуються в державних установах і вузах. Найважливішим напрямком сприяння просування на ринок наукових розробок в Україні може стати формування інституту різного роду посередників, які займаються патентознавством, ліцензуванням, консалтингом, маркетингом інновацій. Така форма співпраці, здатна побудувати стійку партнерську мережу, де кожен з її учасників буде позитивно впливати на ріст соціального капіталу іншого. Таким чином,

будується емерджентна системи, в якій мінімізуються ризики спричинені гібридною війною.

Додаткові валютні системи дуже різноманітні за своєю природою, за формою, за методами управління оскільки кожна з них створюється з окремою метою. Попри різноманітність систем спільним для всіх є те, що вони спрямовані на побудову мережі соціально-економічних відносин між різними суб'єктами господарювання з метою сприяння розширення ринку та встановлення нових економічних практик заснованих на етичних, екологічних, соціальних стандартах.

Незважаючи на актуальність цього питання, в наукових дослідженнях немає однозначного підходу до розуміння сутності додаткових валютних систем та механізму їх роботи.

Різнманітність різного роду комерційних валют, що існують в даний момент, пояснюється різноманітністю обмінних відносин, для розвитку яких вони проектується і створюються. Можна виділити чотири головних категорії комерційних валют:

- Бізнес – Бізнесу (B2B, Business to Business);
- Бізнес – Споживачу (B2C, Business to Consumer);
- Споживач – Споживачу (C2C, Consumer to Consumer);
- Споживач – Бізнесу (C2B, Consumer to Business).

У більшості випадків комерційні валюти існують в електронному вигляді. У зв'язку зі значним зниженням вартості інформаційних технологій, вартість підтримки інфраструктури додаткових локальних валют значно знизилася. В цілому для всіх учасників електронна форма значно зручніша, ніж попередні форми валют (товар, монети і паперові банкноти).

Додаткові валюти в категорії Бізнес – Бізнесу (B2B) зазвичай називають обмінними одиницями. Вони створюються різними бізнес-структурами з метою спрощення, полегшення розрахунків між постачальниками та оптовими покупцями. Зокрема, в дану категорію входять всі так звані «бартерні валюти», яких у світі існує більше 500. У США, всі

подібні майданчики об'єднуються в дві великі асоціації: Міжнародну асоціацію взаємної торгівлі (IRTA) і Корпоративну бартерну раду (CBC).

Додаткові валюти в категорії Бізнес – Споживачу (B2C) наразі є найбільш поширеними. Ці валюти називають «валютами лояльності». Вони створюються компаніями або коаліціями компаній для заохочення повернення клієнтів до них. Прикладом такої системи є милі, що випускаються авіакомпаніями в усьому світі. Спочатку милі, що нараховуються за перельоти, були тільки маркетинговими прийомами кожної конкретної авіалінії. Вони могли бути використані тільки для придбання квитків і додаткових сервісів компанії, яка випустила їх. Авіа-милі можуть бути зароблені в тому числі і без користування послугами самих авіакомпаній, наприклад, при використанні спеціально випущених банківських карт. Сьогодні використовувати авіа-милі можна не тільки для покупки авіаквитків, але і для оренди автомобіля, оплати послуг зв'язку, і багатьох інших товарів і послуг. Перетворення миль на валюту – це один із прикладів таких систем, але при цьому це найпоширеніший і розвинений в світі підхід на.

З деякими застереженнями, більшу частину звичних платіжних систем, створених банками (наприклад, чеки, готівкові платежі, електронні валюти і т.д.), можна віднести до комерційних систем C2C (Споживач – Споживачу). Успішним прикладом такого роду підходу за межами банківського сектора є платіжна система «Pay-Pal». Це основа для грошових операцій у світовому електронному аукціоні E-Bay, хоча варто відзначити, що дана система обслуговує переказ платежів у звичайній національній валюті.

Категорія Споживач – Бізнесу (C2B) включає в себе додаткові валюти, які емітують споживачі, купуючи нові ваучери. Вони представлені переважно комерційними споживчими кооперативами (Consumer and Commerce Circuits), які прийнято скорочено позначати «C3». Прикладом такого роду систем місцевих валют є система, розроблена фондом Strohm і реалізована в Амстердамі (Нідерланди), Сальвадорі (Уругвай) і Південної Бразилії.

Унікальність даних систем полягає в тому, що правила обміну між СЗ-системами, вимоги та гарантії якості розроблені централізовано, а велика частина деталей і внутрішніх правил створюються на місцях, під кожен конкретний кооператив.

Споживачі (приватні особи) купують ваучери місцевої валюти СЗ за звичайну національну валюту, при рівному номіналі. Ваучери продаються з дисконтом відносно національної валюти. Розмір знижки становить 0-10%, тобто за 90 євро можна придбати ваучер номіналом в 100 одиниць. Це робиться для того, щоб залучити споживачів до використання внутрішньої валюти.

Ваучери використовуються для оплати товарів і послуг, що пропонують фірми, які беруть участь в кооперативі СЗ. Підприємства можуть використовувати ваучери, щоб оплатити послуги інших місцевих підприємств (B2B платіж), заплатити своїм співробітникам частину заробітної плати (B2C платіж) або обміняти їх на національні гроші у підприємства, яке випустило дану валюту, з невеликою комісією за обмін (наприклад, проект «Порятунок Австралії» («The Save Australia»)). Ваучери приймаються до оплати за курсом 1 до 1, тобто споживачі можуть отримати до 10% знижки. Кошти в національній валюті, внесені при купівлі, зберігаються в місцевому банку, який використовує ці кошти, щоб запропонувати дешеве фінансування компаніям, що входять до даного кооперативу, або проектам, які організуються місцевими жителями.

Споживачі отримують знижку при покупках, а також визначають, яким чином будуть інвестовані вкладені ними кошти, оскільки споживачі, нарівні з фірмами-учасниками СЗ-кооперативів, отримують рівне право голосу в управлінні системою. При цьому кількість споживачів значно більша, ніж кількість підприємств-учасників.

Також бувають комбінації вищезазначених варіантів: валюти, випущені фірмами, використовуються і споживачами. Наприклад, система WIR в Швейцарії або система WAT в Японії.

Важливо зазначити, що додаткові валюти, за визначенням, не призначені для заміни глобальної валютної системи, вони мають потенціал для бізнесу, організацій та суспільних груп, що заінтересовані в реалізації цінностей (корпоративні цінності, принципи сталого розвитку, корпоративна соціальна відповідальність), насамперед, з метою побудови мережі соціально-економічних відносин між різними суб'єктами господарювання, що є елементом формування соціального капіталу.

Додаткові валюти це один з варіантів виходу з кризи і розвитку для України. Побудова мережі, яка об'єднана спільною системою, в умовах кризової економічної ситуації дасть змогу оновити усталені зв'язки, що втратили свою ефективність та посилити вже налагоджені механізми. Так, одним з заходів зі стабілізації ситуації в економіці Аргентини розглядають введення локальних валют.

Попри те, що такі нові системи пов'язані з проблемою ринків, механізмів ціноутворення, економічного управління, їх застосування також вимагає розробки відповідної методики бухгалтерського обліку внаслідок застосування додаткової валюти, що дозволить оцінити її вплив на формування як вартості підприємства в цілому, так і його соціального капіталу зокрема.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА

Сучасний стан освіти студентів, що вивчають бухгалтерські дисципліни не в повній мірі сприяє розв'язанню завдань по підвищенню якості підготовки спеціалістів у відповідності з вимогами суспільства і потребами особистості студента. В ході дослідження, нами було проведено опитування студентів, що стосується їх сприйняття та бачення методики викладання. Студентам потрібно було дати відповідь на питання, оцінивши його від 1 до 5. Результати представлені на рис. 2.

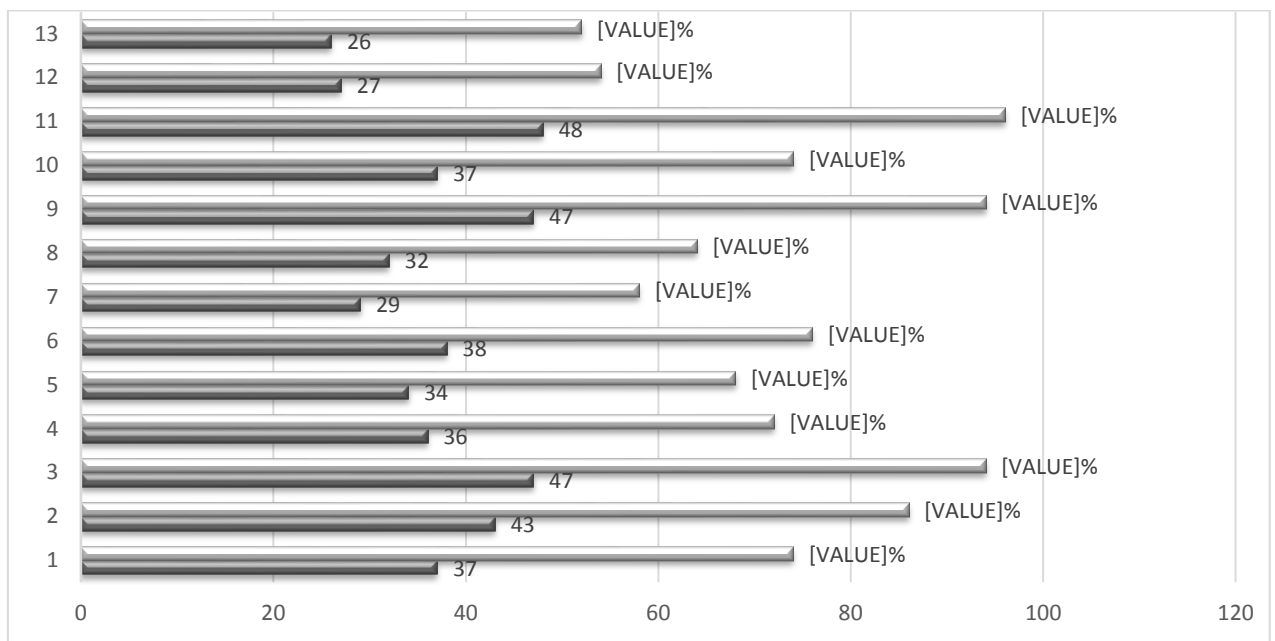

Рис. 2. Результати опитування

1. Ефективність методики навчання.
2. Зрозумілість викладання змісту курсу.
3. Ефективність витраченого часу, що відведений на навчальне заняття.
4. Ефективність використання інформаційні технології (чи зручні для роботи в рамках дисциплін).
5. Відповідність обраних методів навчання змісту, цілям і завдань дисциплін (наскільки ефективними були лекції, дискусії, навчальні проекти).
6. Якість навчальних матеріалів.
7. Якість практичних завдань (ступінь складності завдань і витрати часу на їх виконання).
8. Рівень міждисциплінарних зв'язків.
9. Якість оцінки знань (частота проведення, рівень складності).
10. Своєчасність зворотного зв'язку за результатами перевірки знань.
11. Рівень організованості інформаційної підтримки (наявність довідкових матеріалів, доступність інформаційних ресурсів в мережі).
12. Рівень отриманих знань, які потрібні в практичній діяльності.
13. Самостійне опрацювання навчальних матеріалів, як основний засіб засвоєння знань.

Першочерговою потрібно виділити низький рівень оцінки, який пов'язаний з проблемою, що стосується якості практичних завдань (ступінь складності завдань і витрати часу на їх виконання). Виходячи з цього, можна зробити припущення, що отримані завдання студентами сприймаються важко, а час витрачений на їх виконання є необ'єктивним. Одночасно з цим, бачимо, достатньо високу оцінку рівня міждисциплінарних зв'язків, що повинно навпаки допомагати в сприйнятті навчального матеріалу, зокрема практичних завдань. На нашу думку, це пов'язано з неузгодженістю у трактуванні понять різними дисциплінами. Методика викладання облікових дисциплін базується на тому, що існують досить чітко регламентовані правила та сформовані поняття на основі яких будуються майбутні уміння та навички. Однак, часто різні дисципліни трактують одні й ті ж поняття по-різному.

Досить часто бухгалтерська термінологія не відповідає термінології, прийнятій та усталеній в інших галузях економічної науки [30]. Викладачі часто виділяють ряд категорій, які важко засвоюються та сприймаються студентами. Зокрема, труднощі спостерігаються при вивченні Плану рахунків бухгалтерського обліку та об'єктів, що відображаються на відповідних рахунках.

З іншого боку, показники, що відображаються в бухгалтерському обліку та звітності, дають кількісне вираження якимось своїм категоріям (виручка, витрати, затрати, собівартість продукції, додана вартість, бухгалтерський прибуток та інші), які часто ні за своєю суттю, ні за своїм змістом не задовольняють вимог економічної теорії, що на ньому відображаються.

Окремі дослідники пропонують наступне «при викладі тієї чи іншої проблеми в конкретній економічній дисципліні можна запропонувати різні визначення категорій. Наприклад, характеризуючи категорію “амортизація”, більш доцільним є застосування двох визначень: з курсу політичної економії та за визначенням стандартів бухгалтерського обліку. До того ж, перше поняття надає більш повне підґрунтя для розуміння принципу відповідності

та нарахування доходів і витрат. Адже амортизація, як вид витрат, нараховується у тому звітному періоді, у якому отримані доходи від використання основного засобу, або іншого необоротного активу» [30]. Проте, така думка досить суперечлива.

У зв'язку з різним трактуванням економічною теорією та інших суміжних наук і бухгалтерським обліком таких понять як: запаси, рахунки в банках, каса, дебіторська та кредиторська заборгованість, засвоєння бухгалтерського обліку студентами проходить вкрай важко. Тому на заняттях постійно необхідно зосереджувати увагу на відмінностях понять і з точки зору бухгалтерського обліку, і з точки зору інших суміжних дисциплін.

Труднощі виникають також і при віднесенні того чи іншого об'єкту бухгалтерського обліку до складу необоротних чи оборотних активів. Студентів, що тільки починають вивчати бухгалтерський облік, вважають, наприклад, що запаси є необоротними активами для підприємства. В даному випадку першочерговим для студентів є поняття запасів та їх класифікація, які використовують у логістиці і які є дещо відмінними від наведених в Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Відповідно, якщо запасами вважати певні активи, що сформувалися і зберігаються на стадіях виробництва, оптового та роздрібного продажів з метою збереження неперервного операційного циклу підприємства, то утримуватись на підприємстві вони можуть і більше року, а значить можуть виступати необоротними. Такий погляд абсолютно суперечить класифікації запасів в бухгалтерському обліку і призводить до проблем віднесення їх до оборотних чи необоротних активів студентами економічних спеціальностей [17].

Наступною важливою проблемою виявлено неузгодженість теоретичного викладення матеріалу з практичною дійсністю. Навчання не може бути відірваним від дійсності. Методика викладання бухгалтерських дисциплін має свої особливості, оскільки вони, з одного боку, повинні вказати шляхи викладання теоретичних основ бухгалтерської науки, а з іншого – напями практичного застосування здобутих знань. Знання є

потрібним, але недостатнім результатом навчання на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки не забезпечує готовності студента до самостійної діяльності. І тільки уміння здатне оперувати знаннями у вирішенні професійних завдань.

Ринок відчуває потребу у кваліфікованих фахівцях, обізнаних із сучасними науковими теоріями й законодавством та ознайомих з економічними аспектами практичної діяльності організації. А відтак, метою освітніх закладів має бути не стільки підготовка кадрів із ґрунтовними знаннями, скільки глибоко мотивованих спеціалістів з розвиненими професійними навичками, готових до виконання відповідних до фаху розумових чи фізичних дій; творчих особистостей, здатних аналізувати соціально-економічні зміни у суспільстві та розробляти перспективні програми розвитку як окремо взятого підприємства, так і галузі чи держави.

Оскільки професійну компетентність розглядають як якісну характеристику особистості, то вища освіта має бути спрямована на підготовку фахівця, який відповідає таким кваліфікаційним характеристикам, як: ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін (загальна ерудиція); володіння професійною технологією – здатність мобілізувати знання та вміння для вирішення конкретних професійних проблем; уміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях активності; уміння співпрацювати з колегами.

Доцільно зазначити, що з появою новітніх засобів навчання і, насамперед мережі Інтернет та різноманітних інформаційних технологій, які надзвичайно підвищили пізнавальні можливості практичного навчання студентів, його роль у формуванні фахівця значно зросла. Адже використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять надає змогу унаочнити викладання матеріалу, розширює середовище пошуку потрібної економічної інформації.

Як зазначає проф. Ф.Ф. Бутинець, «ми ставимо проблему в радикальну розв'язку: не слід читати студентам 2-го курсу те, чого вони не розуміють, а викладати потрібне їм у житті та відоме на практиці» [19]. Проблема полягає не в самому матеріалі, що викладається. Проблема в тому, як ми викладаємо його.

Сьогодні роботодавці хочуть бачити молодих спеціалістів, які володіють знаннями не лише бухгалтерського обліку, а здатні до критичного мислення. Критичне мислення являє собою не просто автоматичне і пасивне сприйняття інформації, а стовідсоткове занурення в ситуацію, дозволяючи студентам навчитися активно слухати і активно мислити.

Критичне мислення втілюється в навчальному процесі в рамках когнітивного підходу, який реалізується шляхом міждисциплінарності та комплексності системи освіти. За допомогою когнітивного підходу відбувається трансформація студентів з сторонніх спостерігачів і пасивних слухачів на активних учасників освітнього процесу, що здатні до самостійного опрацювання, аналізу, систематизації, критичної оцінки отриманих знань, а також вироблення власних навчальних стратегій для вирішення проблем. Критичне мислення можна поділити на такі фази: фактична оцінка ситуації, її опис та аналіз, інтерпретація, пояснення, логічні висновки та прогнозування подій.

При виборі засобів навчання, необхідно звернути особливу увагу на підбір навчальної літератури, яка дозволила б створити навчальну ситуацію, що спрямована на досягнення мети – формування критичного мислення. Абсолютно неефективні в цьому сенсі гіпотетичні ситуації, що не мають рішень, або бізнес-дилеми, неактуальні в сучасному житті. Незважаючи на те, що такі завдання були невід'ємною частиною навчальних і методичних посібників ще кілька років тому, сьогодні завдання, що не мають практичного використання і не несуть в собі смислового навантаження, швидко забуваються. З метою всебічного розвитку комунікативних умінь,

викладачеві на сучасному етапі вкрай необхідний відповідний актуальний матеріал, головним завданням якого є розвиток вміння критичного мислення.

Уміння привносити свіжі думки і ідеї є невід'ємною частиною для досягнення успіху в компаніях, особливо в даний час, коли підприємці змушені реорганізувати фірму з урахуванням її потреб і вимог ринку для подальшого розвитку і просування вперед. У світі цифрових технологій, де кожен день доводиться стикатися з величезним обсягом інформації в різних областях, вміння критично мислити допоможе за короткий проміжок часу обробити, проаналізувати, порівняти інформацію, оцінити її релевантність для досліджуваного питання і прийти до правильного висновку, що в кінцевому підсумку дозволить студенту швидко адаптуватися в соціальному середовищі і досягти успіху в світі бізнесу.

Більше того, оперативне вирішення проблеми можливе лише при повному зануренні в ситуацію, її критичній оцінці за допомогою нестандартних творчих прийомів. Наприклад, використання таких методів, як мозковий штурм (brainstorming) і складання карт пам'яті (mind mapping), дозволить ефективно структурувати велику кількість пропозицій і вибрати найбільш оптимальний шлях вирішення.

Отже, саме методика розвитку критичного мислення дозволяє максимально підвищити ефективність навчально-виховного процесу, дає можливість створити такі умови, коли всі учні залучаються до активної, творчої навчальної діяльності, процесу самонавчання, самореалізації, вчать спілкуватись, співпрацювати, критично мислити, відстоювати свою позицію.

Дійсно, на практиці бухгалтер повинен знати і виконувати все, що передбачено нормативними документами, а у випадку відсутності або суперечності певних норм – приймати самостійне рішення, спираючись на чинне законодавство і юридичне обґрунтування. Управлінці ж різних рівнів не обов'язково повинні вміти виконувати елементарні бухгалтерські операції (зокрема, здійснювати технічну розноску господарських операцій), але повинні вміти вирішувати цілий ряд питань: наприклад, як обліковувати

товари, як розрахувати собівартість, як оптимізувати прибуток, використовуючи дані бухгалтерського обліку, і, насамперед, звітності. Але, “бухгалтерський облік – це не сукупність реєстрів і звітних форм, це, передусім, стиль мислення” [18].

Методика викладання облікових дисциплін як оптимальне поєднання загальнодидактичних методів, прийомів та засобів навчання є світоглядною дисципліною, яка вимагає від викладача відповідного рівня розуміння законів управління та специфіки розвитку бухгалтерського обліку як науки, наявності власного світогляду та економічного способу мислення.

Вдосконалення навчального процесу. Сучасна освіта потребує модернізації та вдосконалення навчально-виховного процесу з метою підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які адаптовані до сучасних реалій та мають необхідні знання та практичні навички облікової роботи, яка забезпечує замовників кадрів необхідною інформацією про своє підприємство. Саме методика навчання є необхідною передумовою у цьому, оскільки вона створює сприятливі умови навчання студента у групі, спонукає до самоосвіти, здатна налагодити партнерські та конструктивні відносини між усіма учасниками навчально-виховного процесу, активізує увагу студента, його творчі здібності, розвиває вміння спілкуватися та відстоювати свої думки та позиції тощо. Далі розглянуто методи навчання, які є найбільш оптимальними щодо їх застосування на певному виді занять під час підготовки фахівців з обліку та аудиту.

Широкого розповсюдження отримала концепція навчання, основою якої є трансформаційна теорія формування в індивідуума умінь розв’язувати оперативні задачі та ідея зміни стратегій в процесі навчання, необхідною умовою якої є певна повторюваність навчальних чи практичних дій, що забезпечують точне сприйняття і адекватне розуміння предмету навчання. В своїх дослідженнях автори виходять із того, що розвиток когнітивних процесів являє собою результат асоціативного зв’язку між деякими двома ситуаціями або між ситуацією та реакцією індивідуума і оцінку цієї ситуації

шляхом вироблення відповідних висновків для прийняття правильних рішень, що поповнюють особисту базу знань індивідуума.

Не менш поширений в педагогічній психології підхід до керованого засвоєння індивідуумом розумових дій і понять на основі їх інтеріоризації в процесі навчання. Прихильники цієї концепції виходять із того, що розвиток когнітивних процесів являє собою результат постійних спроб індивідуума адаптуватися до змін оточуючого середовища, що виводять його із балансової рівноваги, і тим самим компенсувати ці зміни. Таким чином, зовнішнє управління примушує індивідуума або змінювати існуючі структури активності мислення, якщо вони не задовольняють умовам адаптації, або виробляти нові структури, поступово змінюючи свої дії, переходячи від конкретних операцій, для яких характерне обмежене мислення, до формування таких, які можуть використовуватися в широкому діапазоні конкретних ситуацій, але уже на рівні абстрактного мислення, тобто з використанням гіпотез, дедукції і реалізації розумових операцій без опори на конкретні об'єкти. Логічним результатом таких операцій і є нові знання.

Цікавою є і психолого-педагогічна інтерпретація учіння, яка поширена серед західних психологів. Цей підхід, що носить назву стохастичного, базується на формуванні потрібних реакцій у індивідуума шляхом обумовлюваного підкріплення з дискретним випадковим характером, на основі побудови моделей навчання з елементами алгоритмізації, програмування і прогнозування якості процесу учіння. Основні положення цієї теорії полягають в тому, що викладачу слід добре засвоїти можливості обумовлюючих підкріплень та межі їх дій в загальному плані і в індивідуальному. В психології, підкріпленням називають такий подразник, представлення або усунення якого підвищує ймовірність повторювання певної реакції, причому при первинному підкріпленні безпосередньо задовольняється яка-небудь фізіологічна потреба, а наступні фактори викликають позитивні емоції, так як асоціюють з первинними [22].

Слід відмітити, що реалізація стохастичного підходу в процесі навчання студентів найбільш ефективна у випадку індивідуальної роботи викладача зі студентом. У результаті тісного спілкування викладач одержує інформацією про психофізіологічні особливості студента, його когнітивні здібності, інтелектуальний потенціал і т.д., що дає реальну можливість побудови індивідуальної моделі навчання з елементами алгоритмізації, програмування і прогнозування процесу навчання.

Однак, прихильники і послідовники різних концепцій психологічної теорії навчання єдині в тому, що основою всіх існуючих підходів є загальнопсихологічна теорія діяльності індивідуума.

За видом діяльності розрізняють мислення репродуктивного, продуктивного і творчого типу. Так, згідно концепції Л.С.Виготського, мислення репродуктивного типу діяльності полягає в тому, що індивідуум відновлює в своїй пам'яті певні стереотипи поведінки інших суб'єктів в аналогічних ситуаціях і сліпо копіює, повторює їх. Мислення продуктивного і творчого типу передбачають активну роботу в процесі пізнання з послідовними відкриттями суб'єктивно і об'єктивно нового в досліджуваній області.

Але продуктивне і творче мислення – це не тільки конкретний результат певної діяльності, але й сам його процес. Автор багатофакторної теорії інтелекту Гільфорд за способом розв'язання проблем виділяє два типи мислення: конвергентне і дивергентне.

Конвергентне мислення розглядається як таке, що орієнтує людину на існування тільки одного правильного розв'язання і при цьому знання, зусилля, логічні висновки спрямовані на його знаходження. Особистості ж з дивергентним мисленням активно використовують системну стратегію пошуку оптимального результату у всіх можливих напрямках і частіше всього отримують нестандартні розв'язання. Слід зазначити, що десятиріччями пануюча технологія навчання в сфері освіти була орієнтована, переважно, на розвиток конвергентного мислення, що приводило до

гальмування розвитку суб'єктів з творчим мисленням. В останні роки позитивні зрушення в цьому напрямку відбулися в шкільній педагогіці, зокрема, зв'язані вони з впровадженням розвиваючого навчання.

Творчим особистостям характерне дивергентне мислення, домінуючою особливістю якого є схильність формувати і аналізувати залежності між явищами, які не мають, на загальну думку, нічого спільного або ж утворювати нові комбінації із загальновідомих елементів і використовувати їх нетрадиційним способом. При цьому їх мислення відрізняється рухливістю, легкістю переходу, тобто пластичністю, в основі якої лежить виявлений Ж.Піаже механізм децентрації, необхідний для невеликого відкриття.

Згідно вимог кваліфікаційної характеристики Міністерства освіти України майбутній спеціаліст економічного профілю повинен бути підготовлений до активної творчої діяльності, вміти логічно мислити, знаходити рішення, тобто повинен володіти творчим мисленням на фоні достатньо високого інтелекту. Реалізація цих вимог можлива завдяки формуванню критичного мислення, так як його розвиток істотно впливає не тільки на „інтелект сформованого”, але і на формування дивергентного мислення, результатом якого є продуктивна і творча діяльність.

Актуальними являються деякі специфічні задачі облікових дисциплін, які і формують критичний стиль мислення – строгий, послідовний, оперуючий чітко визначеними поняттями, що в свою чергу суттєво впливає на розвиток інтелекту сформованого, є основою дивергентного мислення, необхідного для творчої діяльності.

До таких задач, перш за все, відносяться проблемні ситуаційні задачі – задачі, що не мають однозначного розв'язання і вимагають творчого застосування раніше засвоєних знань і умінь. Деякі з таких задач можуть бути розв'язані як елементарним шляхом, так і методом, що потребує більших розумових витрат. Все залежить від планування розумових дій

студента, які власне є механізмом мислення і являються результатом об'єднання та переробки інформації.

Правильно вибрана методика навчання, суттєво впливає на зміну (в плані удосконалення) стратегій мислення. Цей процес дуже важливий, адже при розв'язуванні реальних практичних, зокрема економічних ситуацій-задач все аналогічно, але набагато складніше і проблематичніше (вимагає досконалих стратегій мислення), оскільки з одного боку для індивідуума, в силу особливостей його мислення, кожна задача багатоваріантна, а з другого – повний набір варіантів розв'язання невідомий і саме тут з'являється реальна можливість відпрацювання стратегій мислення. У випадку конвергентного мислення індивід знайде одне розв'язання, у випадку дивергентного мислення – чотири-п'ять варіантів, і тільки спеціальний експеримент з великою кількістю суб'єктів дозволяє виявити рідкісний, незвичайний варіант, який може видати тільки індивідуум, у якого поєднуються високий рівень творчих здібностей з високим інтелектом.

Однак, не слід ігнорувати елементами випадковості в пошуках оптимального розв'язання багатоваріантних професійних задач, особливо, коли їх розв'язує емоційний суб'єкт.

Тому, на нашу думку, надзвичайно важливо в процесі навчання розглядати багатоваріантні нестандартні задачі, для розв'язування яких необхідно використовувати як прості, так і складні спеціальні, варіативні алгоритми. Використання таких задач вимагає ретельної спільної роботи викладача і студента над їх конкретизацією, в процесі якої можуть поєднуватись аналіз і синтез – прийом розумової діяльності „аналіз через синтез”, введений І.С. Рубінштейном, і, таким чином, реалізовуватися найважливіші операції людського мислення взагалі і творчого, зокрема.

Враховуючи специфіку викладання бухгалтерських дисциплін, особливо актуальним є підбір задач і завдань для відповідних розділів курсу згідно навчального плану, з урахуванням відведеного часу та можливостей студентів. При цьому домінуючими повинні бути задачі методологічного

обґрунтування необхідності і корисності вивчення обліку та задачі усвідомлення предмету як науки і його спеціальних методів. Виходячи з цього, важливою є психологічна установка про доцільність та значення вивчення бухгалтерських дисциплін та їх особливого місця в комплексі навчальних дисциплін професійно-орієнтованого напрямку. При цьому слід пам'ятати, що установка – це психологічна категорія, яка проявляється в трьох вимірах: когнітивному, афективному та поведінковому. Так, зокрема, когнітивна складова включає погляди і переконання, яких дотримуються студенти відносно дисципліни, зокрема доцільності її вивчення, місця та ролі в підготовці спеціалістів та ін. Афективна компонента ґрунтується на позитивних або негативних емоціях, пов'язаних із сприйняттям дисципліни. Поведінкова складова – це реакція студента, що відповідає його особистим переконанням.

Важливою частиною всього навчального процесу є формування критичного мислення. Розвиток критичного мислення досягається застосуванням різних методичних стратегій, які використовуються на окремих етапах заняття. Наведемо найпоширеніші схеми стратегій організації занять з елементами логіки та критичного мислення:

«Мозкова атака» – це ефективний метод колективного обговорення, пошуку рішень, що здійснюється через вільне накопичення ідей з певної теми, вираження поглядів усіх учасників. Цей метод дає змогу групі студентів використовувати свої інтелектуальні можливості для швидкого та ефективного виконання завдання. Без розгляду обліку господарських процесів, що відбуваються на підприємстві, неможливе повне і комплексне навчання з даної дисципліни, оскільки саме бухгалтер підприємства повинні знаходити компромісне співвідношення між витратами і вигодами різних альтернатив, в тому числі і таких як: чи доцільно перепроєктувати весь виробничий процес, чи замінити наявне обладнання; в, чи здійснювати їх виробництво власними силами та ряд інших.

Асоціювання, або групування, – стратегія навчання, яка закликає аудиторію вільно і відкрито висловлювати свої думки, здійснювати зв'язок між окремими поняттями, тому, сприяє розвитку соціальних, інформаційних, полікультурних компетенцій, спонукає студентів до саморозвитку, самоосвіти, продуктивної діяльності. Ця робота проводиться в такій послідовності:

1. Записується центральне поняття на дошці чи папері.
2. Записуються всі поняття, пов'язані з центральним словом.
3. Установлюються зв'язки.

«Джигсоу» – методична стратегія, згідно з якою студенти працюють у групах, причому кожна вивчає окреме питання. Після вивчення інформації, проведення досліджень кожна група складає свою презентацію, представляючи її цілій аудиторії, роз'яснюючи та навчаючи при цьому інших.

П'ятихвилинне есе використовується наприкінці заняття, щоб допомогти студентам краще зрозуміти свої думки з вивченої теми і щоб дати викладачу можливість проаналізувати результати.

П'ятихвилинний підсумок ставить перед учасниками подібних занять два завдання:

- написати, що дізналися з теми;
- поставити запитання – «Що залишилось незрозумілим?».

Ці відповіді викладач може використати під час планування наступної лекції уроку.

Використання цих прийомів створює можливості для формування інформаційних компетентностей. Вони пов'язані з умінням добувати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел. Прийоми та стратегії методики розвитку критичного мислення створюють необхідні умови для різнопланової роботи з інформацією: складання алгоритмів, виділення головного, представлення матеріалу у вигляді схем, рисунків, написання есе. Вважається ефективним залучення студентів до складання

опорних конспектів, цікавих ситуативних задач, підсумкових запитань, творчих завдань.

Наведені методичні системи дають можливість викладачу:

- активізувати мислення студентів;
- мотивувати та стимулювати їх діяльність;
- залучити всіх студентів до творчої, продуктивної, навчальної діяльності;
- активізувати пізнавальний процес;
- розвивати вміння логічно та аргументовано викладати матеріал;
- формувати ключові компетентності майбутніх фахівців.

Під час роботи в групі відбувається спільне розв'язання поставлених задач. У процесі цієї роботи у студентів розвиваються почуття колективізму, взаємопідтримки, взаємодопомоги, зникає відчуття страху, скованості. Працюючи в групі, студенти вчаться говорити, обговорювати проблему, вислуховувати думки співрозмовника, приймати рішення. Робота в групах будується на таких правилах:

- з кожної проблеми висловлюються всі члени групи;
- висловлювати свої думки чітко, лаконічно;
- група доручає одному з її членів виступити;
- усі цінують час.

Працюючи в групі, в нагороду за вміння слухати та співпрацювати учасники навчального процесу отримують колективну мудрість. Саме така форма роботи створює особливі умови для формування ключових компетентностей. Перш за все, це комунікативні компетентності, які передбачають оволодіння способами взаємодії з людьми, вміння спілкуватися усно, письмово; здатність до толерантності у спілкуванні: дотримання культури дискусій, уникнення категоричності, визнання своїх помилок. Також це соціальні компетентності, які передбачають здатність та вміння діяти в соціумі з урахуванням позицій інших.

ВИСНОВКИ

Проблема розвитку країни, її регіонів та підприємств через підвищення конкурентоспроможності надзвичайно важлива. Особливо гострою дана проблема є для країн з нестійкою економікою. Продуктивною теорією для обґрунтування підходів до пошуку шляхів вирішення проблем, що існують в країні є концепція соціального капіталу та довіри. В рамках даної концепції виникає можливість виявити ресурси, які будуть базовими для економіко-соціального розвитку та оцінити неекономічні фактори розвитку. Однак, попри значну кількість досліджень соціального капіталу, дана концепція ще не використовується в повній мірі, не існує повного його розуміння та перспектив застосування. Пов'язано це, насамперед, з відсутністю підходів до його оцінки та складністю вимірювання.

Дослідження соціального капіталу вказують на те, що індивіди вибирають освіту зіставляючи свої вигоди і витрати. Вигоди постають у вигляді культурних та інших нематеріальних цінностей поряд з підвищенням доходів і отриманням більш престижної роботи, а витрати визначаються головним чином альтернативною вартістю цих інвестицій.

При дослідженні впливу освіти на соціальний капітал важливо вивчати реальні мотиви отримання освіти. У даній сфері, як і в будь-якій іншій сфері діяльності, індивіди прагнуть в першу чергу до власної вигоди і хочуть вдосконалити систему освіти таким чином, щоб вона відповідала їхнім інтересам. Але інтереси одних індивідів природним чином відрізняються від інтересів інших, і завдання системи освіти повинно полягати в пошуку можливостей узгодження цих інтересів.

Сучасна освіта повинна бути спрямована на саморозвиток особистості, формування набору особистісних компетенцій, а головне компетенцій самоосвіти, самостійного пошуку і аналізу інформації. Вища освіта сьогодні стикається з абсолютно новою системою пізнання, зберігання і відтворення знань. Сьогодні моделі традиційного університету, які були запропоновані в

умовах індустріальної реальності не сприяють формуванню соціального капіталу. Модель університету, яка направлена на масовий потік і масову передачу знань втратила свою ефективність. Сучасна освіта повинна бути спрямована на масовий потік і на індивідуальну передачу знань, що формує необхідність індивідуальних консультаційних занять, постійну індивідуальну систему підвищення кваліфікації. Важливо створити інфраструктуру в університеті для самостійної роботи студента на всіх рівнях. Оволодіння кожним вищим рівнем освіти, спонукає до більш високого рівня віддачі соціального капіталу, який дозволяє не тільки опанувати нові компетенції, а й розширити соціальні зв'язки, сформувати соціальну свідомість та громадянську активність.

Розглядаючи економіку як головний напрямок входження держави у цивілізований світ, можна без перебільшення сказати, що підготовка фахівців з бухгалтерського обліку для різних галузей стає фактором першорядного значення. Для підготовки таких фахівців недостатньо використовувати традиційні методи та підходи організації навчально-виховного процесу. Сьогодні потрібно постійно вдосконалювати навчальний процес та значну увагу приділяти методам інтерактивного навчання, які є особливо корисними, ефективними та доцільними у процесі викладання облікових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Accounting Automation Is Revolutionary to Accounting Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scalefactor.com/scaleblog/accounting-automation-revolutionary-accounting-business/>.
2. Andrew Moyser (2018), «What has robotic process automation brought to accountancy?». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.accountancyage.com/2018/09/03/what-has-robotic-process-automation-brought-to-accountancy/>.
3. Building the Business Case for Integrated Reporting. «Black Sun» research. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2012/11/BUILDING-THE-BUSINESS-CASE-FOR-INTEGRATED-REPORTING.pdf>.
4. De Villiers, Charl and Venter, Elmar R. and Hsiao, Pei-Chi Kelly. Integrated Reporting: Background, Measurement Issues, Approaches and an Agenda for Future Research. Accounting & Finance, Vol. 57, Issue 4, pp. 937-959, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=3088261>.
5. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034>.
6. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>.
7. Ernst & Young: Excellence in Integrated Reporting Awards: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://integratedreportingsa.org/ircsa/wp-content/uploads/2018/08/ey-excellence-in-integrated-reporting-awards-2018.pdf>.
8. Fukuyama F. Social Capital and Civil society / F. Fukuyama // IMF Working Paper. – International Monetary Fund, 2000. – p. 18.

9. Jaffar, Nahariah and Nor, Azleen Shabrina Mohd and Selamat, Zarehan, Analysis of Voluntary Disclosure Before and after the Establishment of the Integrated Reporting Framework. *Acc. Fin. Review* 3 (4) 105 – 113 (2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=3307271>.
10. Klinphanich, Wanpen, Impact of Business Nature on Corporate Governance Report Through a Degree of Independence of Board of Directors: A Case Study of Listed Companies in the Stock Exchange of Thailand. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research*, Vol. 7, No. 1, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=3226581>.
11. Lins, Karl V., Servaes, H., & Tamayo, A. (2015). Social Capital, Trust, and Firm Performance: The Value of Corporate Social Responsibility during the Financial Crisis. *Journal of Finance*, Forthcoming; European Corporate Governance Institute (ECGI) - Finance Working Paper No. 446/2015. Електронний ресурс: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2555863>.
12. Oyadomari, José Carlos Tiomatsu, Duque, Bruno, Nisiyama, Edelcio Koitiro, Dultra-de-Lima, Ronaldo Gomes, & Mendonça Neto, Octavio Ribeiro de. Use of management reports and performance of sales managers in an insurance company. *Revista Contabilidade & Finanças*, 2018. 29(78), 343-354.
13. Putnam, R. D. *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy* [Text] / R. D. Putnam. - Princeton, Nj : Princeton University Press, 1993.
14. Stukalo N., Simakhova A. (2018). Social and economic effects of the war conflict in Ukraine for Europe. *Geopolitics under Globalization*, 2(1), pp. 11-18. Електронний ресурс: [https://doi.org/10.21511/gg.02\(1\).2018.02](https://doi.org/10.21511/gg.02(1).2018.02).
15. The Legatum prosperity index. URL: <http://www.prosperity.com>.
16. Understanding investors: the road to real-time reporting [Електронний ресурс]. АССА. – Режим доступу: <http://www.accaglobal.com/ubcs/en/research-insights/corporate-reporting/real-time-reporting.html>.
17. Безручук С.Л. Напрями удосконалення методики викладання бухгалтерського обліку студентам економічних спеціальностей / С.Л.

Безручук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – № 1 (63). Житомир: ЖДТУ, 2013

18. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2001

19. Бутинець Ф.Ф., Бутинець Т.А. Теорія обліку чи його основи, що вивчають майбутні фахівці з обліку? / Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 1 (22). – Житомир: ЖДТУ, 2012

20. Гаркуша, С.А. Автоматизація облікових процесів: впровадження та переваги роботи системи / С. А. Гаркуша // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2012. – Вип. 4 (52). – С. 60-65.

21. Геєць В. М. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі // Віче: журн. Верховної Ради України. 2011. № 1.

22. Годфруа Ж. Что такое психология. Т.1,2. – М.: Наука, 1996.

23. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 26 червня 2013 року про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов’язані з ними звіти певних типів компаній, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради 78/660/ЄЕС і 83/349/ЄЕС // Офіційний вісник Європейського Союзу. - 29.06.2013. – L 182/19- L 182/71.

24. Жиглей І.В. Соціальний капітал та його місце в системі бухгалтерського обліку І.В. Жиглей Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки, 2007, 40 (2).

25. Лайчук С.М. Прогресивна форма ведення бухгалтерського обліку / С.М. Лайчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз». – 2014. – Вип. 2. – С. 80–89.

26. Лощина Л.В. Напрямки удосконалення методики викладання обліково-фінансових дисциплін у вищій школі / Л.В. Лощина. – Десята Всеукраїнська наукова Інтернет-конференція студентів та молодих вчених, присвяченій видатним вченим д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову.

27. Мачуга Р.І. Віртуалізація і хмарні технології в обліку: далеке майбутнє чи реальне сьогодні? / Р.І. Мачуга // Ефективна економіка. – 2013. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2008>.

28. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління, затвержені Наказом Міністерства фінансів України 07.12.2018 № 982. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18>.

29. Міжнародний стандарт інтегрованої звітності. URL: http://ir.org.ru/attachments/article/108/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf

30. Романчук К.В. Мова бухгалтерського обліку: проблеми формування та використання / К.В. Романчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – № 2 (60). Житомир: ЖДТУ, 2012.

31. Шаповалова Т. В. Соціальний капітал: теоретичні засади та стратегії трансформації: монографія. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. с. 360.